

JOAQUIM VIÑOLAS ROIG: CINEASTA SANTCUGATENC

Joaquim Viñolas és un realitzador de “cinema amateur” o “cinema independent”?

“Cinema amateur” era aquell que des de finals dels anys vint o inicis dels trenta es feia amb càmeres lleugeres que duïen pel·lícula de 9,5 mm. (tenien les perforacions enmig, entre fotograma i fotograma). El 1922 Charles Pathé va aconseguir una pel·lícula no inflamable (recordeu l'incendi de “Cinema Paradiso”?) i dos anys més tard va posar a la venda la famosa càmera “Pathé-Baby”. Als Estats Units, el 1923, Kodak va treure el format del “16 mm.”; aquest tenia les perforacions als dos extrems de la pel·lícula. Es va utilitzar fonamentalment per fer documentals i, més tard, per enregistrar imatges per a la televisió. La mateixa Kodak, el 1932, va fer un molt important pas quan va posar a la venda el format “8 mm.” (les perforacions eren en un extrem de la pel·lícula); es filmava sobre la meitat d'una pel·lícula de 16 mm i al acabar es donava la volta per fer-ho a l'altre costat. S'aconseguia un abaratiment del producte i acostar-lo a un major nombre potencials compradors. Més tard, quan el 1965 va introduir el “Súper 8 mm.” (ara la pel·lícula venia dins d'un cartutx que sols calia posar dins la càmera), es consolidava un tipus de cinema a l'abast de molta gent que portaria a aquella munió de pel·lícules familiars i de viatges. Era la primera vegada que es podien fixar i guardar (en moviment), d'una manera molt extensa, els fets més propers a les persones.

Aquells subformats (9,5 mm, 16 mm, 8 mm i, més tard el Súper 8 mm) van possibilitar la realització de pel·lícules (documentals o de ficció) amb un cert interès que anava més enllà del consum intern familiar. Cal dir que fins els anys seixanta, el “cinema amateur” (pel seu alt cost), era un reducte de la burgesia. Tot i que hi va haver algunes excepcions, moltes pel·lícules amateurs eren tan sols un joc audiovisual lluny de la realitat social i que es feia amb la finalitat de participar en quants més concursos millor.

Els anys seixanta a Espanya són els anys del desenvolupament espanyol, dels “Plan de Desarrollo”, de l'anomenada “apertura” de la mà de Fraga Iribarne, ministre de “Información y Turismo”; del primer bikini (Elke Sommer) a les pantalles espanyoles a la pel·lícula “Bahía de Palma” (1962), en un intent del règim per aconseguir una certa imatge de normalitat a l'exterior i atreure a milers de turistes. I el 1967 arriba un aire fresc al cinema amb la creació de les “Salas de Arte y Ensayo” a les principals ciutats.

Cap a la meitat dels anys seixanta sorgeix a Catalunya un tipus de cinema (fonamentalment en 16 mm, però també en Súper 8 mm) allunyat del que es coneixia com a “cinema amateur”, és el “cinema independent”. Aquest era més proper a la realitat social i/o tenia unes majors inquietuds culturals; diria que no bevia de les fonts del cinema comercial sino que cercava connexions amb les pràctiques artístiques avantguardistes.

Gairebé uns cinquanta anys després de la seva producció he pogut veure les pel·lícules de Joaquim Viñolas. Un té un bagatge audiovisual que ve de l'anàlisi cinematogràfic d'alguns autors a revistes dels anys setanta i de la participació en aquell inicial “cinema independent” que aviat es radicalitzaria en un “cinema marginal” de clara oposició al règim franquista i als seus continuadors en la molt lloada (i també prou qüestionada) transició política.

Foren vuit pel·lícules amb una durada total de 92 minuts. Hi havia documentals, de ficció i d'una certa expressió experimental. Millor dit, en algunes hi havia varis d'aquestes conceptes alhora, en una excel·lent simbiosi. La meua grata impressió va quedar certificada pels comentaris que el bon company, de tants anys i tantes activitats compartides, Joaquim Romaguera Ramió (1941-2006) va deixar escrit al llibre "Historia crítica y documentada del cine independiente en España. 1955-1975" de Joaquim Romaguera i Llorenç Soler (Editorial Laertes, 2006), al parlar de Joaquim Viñolas: "Cineasta catalán que durante sus años de actividad cinéfila se movió en el campo amateurista, si bien sus films destacan por una "poesía alimentada por lo absurdo", como escribiera en 1967 el... crítico Gabriel Querol i Anglada, quien lo calificaba de "vanguardista solitario" al referirse a sus cortometrajes más notables: *San Cugat*, *Zona verde*, *Poema en cincos* y *El último...*". Romaguera situava a Viñolas en el llibre dedicat al "cinema independent".

Les vuit pel·lícules de Joaquim Viñolas estan fetes en un curt període de temps, del 1964 al 1969. Estan rodades en 8 mm., excepte "La nosa" i "Testimoni" en 16 mm. Totes són en color. La banda sonora és bàsicament una molt bona utilització, molt adient, ajudant a crear ambients sonors, de músiques; hi ha molt jazz. Tan sols en algun moment algun personatge diu alguna frase curta, molt curta. No és el cas de "Testimoni" on la veu de la dona immigrant explicant els detalls de la seva nova vida complementa perfectament les imatges descriptives del seu entorn, del seu habitatge.

No estaria de més recordar els problemes que hi havia en la utilització del so directe o en la posterior sonorització de les veus dels personatges (i la seva difícil sincronització amb la imatge). En aquestes pel·lícules de Viñolas tampoc cal donar a l'espectador una major informació del seu contingut, es prou clar. A més, al partir d'aquesta mancança, condiona (positivament) a Viñolas a desenvolupar una major concreció de la imatge, una recerca visual més intensa.

Les pel·lícules escollides per aquesta sessió dedicada a Joaquim Viñols son: "14 Sant Cugat" (1964, 13 minuts), "Zona verde" (1964, 9 minuts), "Poema en cincos" (1968, 8 minuts), "El último" (1966, 10 minuts) i "Testimoni" (1969, 27 minuts).

"14 Sant Cugat" es un documental sobre com era el poble a inicis dels anys seixanta. Hi surten els principals trets característics: el Monestir, la sortida de missa, els Quatre Cantons, la plaça Barcelona, el Golf... Tenim un poble, realment un poble, molt lluny del que coneixem a l'actualitat; però el que m'interessa remarcar es de la manera que ens el mostra: des de la senzillesa d'una càmera que es espectador mut, emprant sovint primers plans que defineixen millor la realitat que grans panoràmiques o aquells tan apreciats zooms pels amateurs de l'època. En el seu inici ja ens descriu exactament el que era Sant Cugat: un carro, un camp, algunes feines del pagès... M'agradaria poder contrastar visualment aquest documental (dels anys seixanta) amb les imatges d'un documental antic (suposem que dels anys vint) que conserva la Filmoteca de la Generalitat i que vaig incloure (uns fragments) al llargmetratge "Sant Cugat i l'Escola Catalana de Tapís" (2009).

"Zona verde" és la zona dels "merenderos" de Les Planes vista des de la perspectiva d'un documentalista que és un artista visual. Hi predominen les composicions abstractes de l'indret, les "natures mortes" (ampolles, pomes...)... partint d'un inici amb d'unes fotografies (realistes) en blanc i negre de nois i noies que evolucionarà cap a aquella

abstracció, amb una música que també s'allunya de la reproducció mimètica de la realitat, es una música concreta, abstracte. Aquest context es trenca se sobte quan sobre les imatges d'una pista de ball buida podem escoltar la veu d'Antonio Machín cantant "El huerfanito": "Yo no tengo padre, yo no tengo madre, yo no tengo a nadie, que me quiera a mi...".

"Poema en cincs" aprofundeix en aquesta vessant de l'abstracció. Com diu el títol és un poema (visual), caient en la redundància, jo diria que fet per un artista visual. Sens dubte darrera hi ha un estudi precís dels elements que incorpora i de la manera en que ens els ofereix: quatre nines assegudes i una altre penjada pel coll, quatre gàbies d'ocell buides i l'altre amb un ocell "presoner" a dins... fins arribar a l'última "composició", cinc forats en un paper, forats que ens recorden als dels trets d'alguna arma (pistola, escopeta), mentre a la banda sonora sentim els soroll d'unes bombes. "Poema en cincs" és del 1968 i sembla estar impregnada del sentit dels temps, del que succeïa aleshores a arreu del món, de la Primavera de Praga, del Maig de París... en qualsevol cas, del que es respirava en el món, encara que fet des de Sant Cugat, des del context autoritari del règim franquista, on calia expressar les idees més normals de llibertat i modernitat des de la metàfora (aquí visual), des de la poesia més avantguardista i conscienciada.

"El último" es un curtmetratge de ficció que avança per la component surrealista que també surava en alguns moments de la pel·lícula anterior. Amb un fons de música gregoriana veiem la vida quotidiana (i marginal) d'un vell pagès en un entorn descontextualitzat i irreal (una pedrera abandonada?). Des d'un inici tenim un brutal xoc visual entre l'aparent normalitat d'aquell home i un entorn aïllat del món real. Aviat descobrim que la seva única ocupació és anar retallant textos i/o fotografies de revistes, que guarda curiosament en una munió d'arxivadors. En alguna podem llegir un titular: "Campo de tortura". Després el veiem bevent (?!) amb un got foradat. Tot d'una una successió de fotografies (en blanc i negre) trenca el color, el relat anterior; són de multituds, de primers plans de cares angoixades... Aquells "mass media" que ens portaven la realitat (visual) d'un món que existia fora les muralles del franquisme, que aquí estava ocult, amagat. I, el vell apaga el llum... ara tot està mort, els centenars de retalls de revistes estan escampats per tot arreu... i un peix apareix mort a la pica de rentamans.

"Testimoni" fou l'última realització de Joaquim Viñolas. S'esdevé la conclusió final lògica de la seva curta (i interessant) experiència cinematogràfica. La realitat social està canviant molt ràpidament, d'aquell plàcid poble de "14 Sant Cugat" ara arribem a els grans blocs de pisos dels barris nous que engoleixen les onades d'immigració des de les espanyes més rurals i empobrides a els entorns industrials que sorgeixen a les rodalies de Barcelona, al Vallès. Primers plans (com acostuma) de roba estesa, moltes antenes de televisió, edificis enormes amb carrers de terra, de fang... Tot és nou però ja se'ns presenta com a lleig i brut (Rubí?). I també, tot d'una, veiem una caseta aïllada i una veu que ens descriu les seves dimensions. Una veu d'una dona (gran?) ens explica que procedeix de Cazorla, que allò es tot el que té, que allà viuen tots, és el seu món. No veurem mai a cap persona, mentre anem escoltant a aquella veu (amb tota la dignitat del que quasi no té res) les imatges ens presenten fotografies familiars, la cuina, els estris, una habitació plena de llits, un aparell de radio (!)... Estem al costat d'una carretera, d'una línia de tren (Viñolas explica que és el passeig de Valldoreix, bé "era" aquest carrer). Aquest context (veu, imatges) de la realitat social de la immigració té un gir

visual cap a l'abstracció, imatges (quasi) experimentals dels llums dels cotxes en la nit, en aquell Passeig de Valldoreix.

Cinc anys abans amb "14 Sant Cugat" Viñolas feia un documental i ara amb "Testimoni" conclou amb un altre. De l'un a l'altre, hi ha molt més que cinc anys, hi ha el canvi radical d'aquest racó del Vallès. També vull remarcar com acaba amb uns fragments de la seva vessant més abstracte i experimental, present en algunes de les altres pel·lícules anteriors.

Joaquim Romaguera acabava la seva referencia a Viñolas en aquell llibre "Historia crítica y documentada del cine independiente en España. 1955-1975": "En 1969 participó en el I Concurs de Cinema Independent del FAD con *Testimoni* (16 mm., color, 18 m.), film que obtuvo el Premi Joan Francesc Lasa no sólo por su inmejorable acabado, sino por el dominio del lenguaje cinematográfico de que hace gala para contarnos un testimonio realista de indudable impacto humano. Con posterioridad, aparte de asistir a la Escola de Cinematografia Aixelà, creemos que abandonó toda práctica fílmica".

Martí Rom